

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО УЧНІВ ВЕЧІРНЬОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ

УДК 37.018.42+371.311.1

Інна Шоробура, доктор педагогічних наук, професор,

ректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Валентина Столяр, аспірантка

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,
викладач кафедри фізико-математичних дисциплін
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО УЧНІВ ВЕЧІРНЬОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ

Розглянуто проблему індивідуального підходу до учнів вечірньої загальноосвітньої школи України як умови ефективної педагогічної роботи. Подано становлення та розвиток індивідуального підходу до учнів в історії педагогічної думки. Розглянуто сутність та шляхи реалізації принципу індивідуального підходу до учнів

Ключові слова: індивідуальний підхід, принципи навчання, вечірня загальноосвітня школа.

Літ. 19.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У ХХІ ст. необхідно забезпечити підготовку людей високої культури, кваліфікованих спеціалістів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, мобільності в освоєнні і впровадженні новітніх наукових та інформаційних технологій. Останнє можливе лише за умови індивідуального підходу до кожного учня. Індивідуальний підхід є педагогічним принципом, що дозволяє за рахунок організації освітнього процесу більш повно враховувати інтереси, схильності й здібності учнів, створювати умови для навчання відповідно до нахилів. На сучасному етапі розвитку педагогічної науки в Україні вивчення індивідуального підходу до учнів вечірньої загальноосвітньої школи є важливим напрямом педагогічного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання індивідуального підходу до учнів вечірньої загальноосвітньої школи аспектно висвітлені в науково-педагогічних дослідженнях Г. Глейзера, Л. Жарової, Л. Зюбина, О. Лебедева, Е. Тонконогой, В. Чепелєва, П. Шавира та ін.

Формулювання цілей статті полягає в аналізі проблеми індивідуального підходу до учнів вечірньої загальноосвітньої школи як умови ефективної педагогічної роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначаючи право кожної людини бути індивідуальністю, освіта повинна забезпечити учню можливість рухатись своїм шляхом в процесі навчання. Розв'язання цієї проблеми залежить, насамперед, від визначення пріоритетів у виборі форм та засобів здійснення індивідуалізації процесу навчання.

Зародки ідеї щодо врахування в процесі навчання індивідуальних особливостей дитини зустрічаються ще у творах античних філософів – Демокрита, Платона, Аристотеля. Пізніше принцип природовідповідності дістав всебічне обґрунтування у працях великих філософів і педагогів ХVІІ – ХVІІІ ст. Я. Коменського, Д. Локка, Ж.-Ж. Руссо [9; 17]. Я. Коменський згідно зі своєю філософською теорією еволюції вважав, що в природі і, відповідно, у вихованні не може бути стрибків, все відбувається послідовно, завдяки саморозвитку. В своїй праці “Велика дидактика” він вказував на те, що навчання повинно відбуватись “легко і приємно”, якщо всі засоби навчання вміло застосовувати до природних здібностей, враховуючи вікові особливості. Характеризуючи шість типів здібностей учнів, які вони мають від народження, Я. Коменський писав: “... є учні слухняні та допитливі в навчанні, але повільні та мляві. Вони можуть йти по слідах тих, що йдуть попереду. Але для того, щоб зробити це для них можливим, потрібно зглянутися до їх слабкості, ніколи не переобтяжувати їх, не висувати до них суворих вимог, відноситись до них доброзичливо та терпляче... нехай вони пізніше прийдуть до мети, проте вони будуть міцніші, як буває з пізніми плодами” [9, 123]. Він виступив проти індивідуального навчання, за його загальний характер і показав необхідність поєднання організації індивідуальної та загальнокласної навчальної діяльності. Звертаючи увагу на доцільність організації загальнокласної навчальної роботи на уроці (“навчати всіх всьому”) і, виходячи з принципу природовідповідності. Клас є колективом дітей та їх здібностей різного

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО УЧНІВ ВЕЧІРНЬОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ

характеру, що створює передумови для позитивного взаємовпливу, надання взаємодопомоги одними учнями іншим. Він уперше обґрунтував загальнокласну роботу на уроці в поєднанні з індивідуальною, виступив проти того, щоб підводити усіх учнів під один шаблон.

Необхідність врахування вікових, а також індивідуальних особливостей дітей, як обов'язкової умови їх навчання та виховання, обумовлює Д. Локк в трактаті "Мысли о воспитании": "...той, хто має справу з дітьми, повинен ґрунтовно вивчити їх характер та здібності, стежити за тим, в яку сторону вони легко ухилиються та що для них підходить, які їх природні завдатки, як можна їх удосконалити та для чого вони можуть стати в нагоді" [12, 234]. Ж.-Ж. Руссо вважав, що кожна людська істота є прекрасною, нагородженою даром творчості, що шляхом виховання потрібно зробити так, щоб природні здібності були максимально розвинені та засяяли новими гранями. В романі "Эмиль или О воспитании" він пише: "спостерігайте природу та слідуйте по шляху, який вона вам прокладає" [17, 121]. Розділяючи думки Я. Коменського та Д. Локка він зазначив, про необхідність виховання дитини у відповідності з її розумовими особливостями, "... кожен розум має свій власний склад, згідно з яким і слідує управляти ним..." [17, 134].

Аналіз розвитку педагогічної думки в Росії у XVIII ст. показує, що в педагогічних творах того часу освітлюється багато питань, які стосуються навчання та виховання, серед них питання врахування індивідуальних особливостей. Наприклад, у трактаті відомого просвітителя-демократа, письменника О. Бестужева відмічається: "Виховувати – означає враховувати його властивості, його чутливість, потреби, пристрасті на його удосконалення або на створення його таким, яким бажеш бачити..." [1, 410]. Г. Сковорода стверджував, що кожна дитина має свої природні задатки, від розкриття яких залежить розвиток розуму, та розвиток природних здібностей "природа запалює до справи та укріплює в праці, роблячи працю солодкою" [18, 322]. Тому важливим завданням навчально-виховного процесу Г. Сковорода вважав розвиток у дитини інтелекту, її природних схильностей та здібностей.

К. Ушинському належить теоретичне обґрунтування індивідуального підходу, а також ідея впровадження індивідуального підходу в умовах колективного навчання. Педагог стверджував, що знання, удосконалюючись,

можуть перевершити межі людських сил. Основна умова успішного навчання дитини – урахування його вікових, психологічних особливостей. Він зазначав, "якщо педагогіка хоче виховати людину у всіх відношеннях, то вона повинна спочатку пізнати її в усіх відношеннях" [19, 56]. Загальні вимоги до навчання не приведуть до успіху, тому що діти за своєю природою дуже індивідуальні. Закликаючи вчителів глибоко та всебічно вивчати індивідуальні особливості школяра. Йому належить ідея здійснення індивідуального підходу до учнів в умовах колективної роботи класу, яка і тепер залишається основоположною, а також ідея поєднання колективних та індивідуальних форм учбової роботи школярів на уроці. У своїх працях К. Ушинський запропонував психолого-дидактичне обґрунтування цього поєднання. Він стверджував, що спільна навчальна діяльність створює таку обстановку, при якій легше засвоювати факти та думки, що представляють значні утруднення при індивідуальній роботі, для кращої організації навчання пропонувалося об'єднати дітей, які відрізняються одними і тими ж особливостями, у невеликі групи. Розділити клас на дві групи, з яких одна сильніше за іншу, не тільки не шкідливо, стверджував К. Ушинський, але навіть корисно, якщо наставник уміє, займаючись з однією групою сам, іншій дати корисну самостійну вправу [19].

Індивідуалізацію у навчанні підтримувала педагог Х. Алчевська (друга половина XIX – початок XX ст.), яка зазначала, що в процесі навчання "...необхідно враховувати ... різномірні здібності... Навчання може бути справді доступним лише тоді, коли з поля уваги вчителя не випадає жоден учень. Це ставить школу перед необхідністю організації індивідуального підходу" [10, 137].

Психолог Л. Виготський займався питаннями індивідуальних цілей виховання і підходив до проблеми особистості та виховання з точки зору педагогічної психології. Він, зокрема, писав: "Постійні вказівки на соціальний характер виховного процесу зовсім не означають скасування проблеми особистості в школі або байдужості до неї. В кінець кінцем, виховання завжди мало справу з окремими особистостями та соціальне середовище складається або, правильніше, реалізується в окремих індивідуумах" [4, 154]. Л. Виготський відмічав, що "...кожна конституція відрізняється особливими, неповторними, одиничними, їй одній належними якостями та властивостями..." [4, 156].

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО УЧНІВ ВЕЧІРНЬОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ

В кінці 1950-х рр. в Мюнхені була видана праця Г. Ващенко "Проект системи освіти в самостійній Україні", в якій він стверджував, що систему української освіти потрібно будувати з орієнтацією на особистість дитини, на врахування її індивідуальних особливостей. Г. Ващенко писав: "Оскільки кожен з учнів має свої природні властивості, то для ефективного виховання школа мусить дослідити індивідуальні нахили й здібності окремих учнів і, даючи їм загальний розвиток, у той же час допомогти їм розвинути саме ці здібності" [3, 139].

Психолог Г. Костюк стверджував, що індивідуальний підхід – це не лише пристосування навчання до наявних індивідуальних особливостей дітей, але й спрямування та забезпечення подальшого розвитку їх розумових сил у найбільш сприятливому для учнів напрямі [11, 34].

Радянською педагогікою і психологією розроблені загальні принципи навчання учнів та індивідуального підходу до них, які реалізуються в роботі з учнями різного віку: з молодшими школярами, з підлітками та юнацтвом, з дорослими людьми – учнями вечірньої школи. Л. Зюбин виділяє такі принципи [8, 9]:

1. Вивчення особливостей розумової діяльності учнів, та причин які впливають на розвиток.

2. Обов'язкове вивчення учня в його розвитку. Один з основних недоліків, які зустрічаються при спробі дати характеристику учню, зрозуміти особливості його поведінки та навчальної діяльності, полягає в тому, що вивчається стан учня на момент дослідження, без урахування його розвитку в минулому та перспектив подальшого розвитку [8, 9].

Особливості поведінки та успішності учня не дають підстави для вибору правильних форм і методів впливу на нього. Визначити шляхи індивідуального підходу до учня можна лише в тому випадку, якщо, розкриті причини які впливають на його поведінку, що зумовили появу та розвиток якоїсь важливої риси особистості.

3. Вивчення стосунків, які складаються в учня у школі, сім'ї та на виробництві [8, 12]. Взаємини в сім'ї, школі, потім виробничі відносини формують у людини його суспільне відношення до того, що оточує, його життєву позицію. Відношення до життя, до праці виявляється майже однаково в різних життєвих ситуаціях. Але в процесі формування людини, особливо у молоді, у юнацтва, ставлення до життя ще змінюється під дією певних обставин. Щоб правильно впливати на ставлення учня до життя, необхідно зрозуміти його ставлення до різних сторін життя,

розкрити його причини та прийняти заходи до посилення або подолання їх.

4. Важливим принципом в роботі з учнями в умовах вечірньої школи є взаємини вчителя з учнями. У практиці школи зустрічаються вчителі, що добре володіють своїм предметом, але не досягають позитивних результатів в роботі з учнями. Це відбувається тому, що немає взаємного розуміння між вчителем та учнем, тобто вчитель не володіє педагогічним тактом. Позиція такого вчителя призводить до негативного ставлення учнів спочатку особисто до нього, а потім і до предмету, що викладається ним. Тому питання про стиль поведінки вчителя вечірньої школи, про особливості його взаємин з учнями набуває суттєвого значення [8, 13].

5. У навчальній діяльності учня необхідно з'ясувати взаємозалежність його розумового розвитку і ставлення до предмета загалом. У зв'язку з цим найбільш типові такі групи учнів: учні з гарним розумовим розвитком та відповідальним ставленням до навчання; учні з гарним розумовим розвитком, але не вважають навчання життєвоважливою для себе діяльністю: як правило, їх деякі успіхи в учбовій роботі визначаються розумовими здібностями, але не старанністю; учні, які недостатньо оволоділи прийомами розумової діяльності, але з відповідальним ставленням до навчання; при своєчасній допомозі вчителів вони досягають помітних успіхів; учні, які недостатньо оволоділи прийомами розумової діяльності та несумлінно відносяться до навчання. Таким чином, інтелектуальна та етична сторони навчальної діяльності учня взаємопов'язані і взаємозумовлені. Виявлення переваг та недоліків допомагає вчителю правильно побудувати навчально-виховний процес [7].

6. Організація правильних взаємин між учнями при обов'язковому обліку індивідуальних особливостей кожного. А. Макаренко зазначав, що "для того, щоб працювати з окремою особистістю, потрібно її знати. Якщо в моєму розумінні окремі особистості будуть насипані, як окремі горошини, без колективного масштабу, якщо я підходитиму до них без цієї колективної мірки, я з ними не впораюся" [13, 173 – 174].

7. Єдність педагогічного впливу вчителів на учнівський колектив та окремих учнів.

8. Вибір форм заохочення і покарання. Цей принцип важливий в роботі з всіма учнями, але особливо з найбільш слабкими в навчанні. При цьому він реалізується не тільки в процесі навчання учнів, але і у виховній роботі. При виборі форм заохочення і покарання важливо

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО УЧНІВ ВЕЧІРНЬОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ

враховувати індивідуальність учня та його позицію в колективі. В умовах вечірньої школи потрібно враховувати великі відмінності у віці, отже і в життєвому досвіді та виробничій кваліфікації учнів [7].

Важливе значення відіграє облік професії учня. Навіть в школах при підприємствах професійний склад учнів, природно, неоднаковий. У одному і тому ж класі, наприклад, займаються малярі, слюсарі, військовослужбовці, продавці, кіномеханіки та ін. При вивченні деяких тем предметів політехнічного циклу засвоєння нового матеріалу може бути більш легким для слюсаря або кіномеханіка та утрудненим для продавця, у якого немає уявлень про роботу сучасних механізмів або технологічні процеси. Вчителів вечірньої школи необхідно знати особливості підприємства або установи, де працює його учень, встановити з цим колективом зв'язок для співпраці.

Особливим принципом, індивідуальної роботи з учнями вечірньої школи, можна виділити зв'язок школи із сім'єю. По сімейному стану можна виділити три категорії учнів. Перша – молодь яка тільки вступає на шлях самостійного життя. З кожним роком їх кількість у вечірніх школах збільшується. У вихованні молодого покоління роль батьків не тільки не знижується, але стає ще відповідальнішою і складнішою. Друга категорія учнів – дорослі молоді люди, які тільки створили або починають створювати свою сім'ю, погляди їх на продовження навчання не завжди бувають однаковими. Інколи один з подружжя протидіє навчанню іншого, вважаючи, що навчання позначається на заробітку, на особистому часі та ін. Третя категорія – це люди із значним життєвим і виробничим досвідом. Зв'язок із сім'єю набуває деякої своєрідності, але не втрачає свого значення. В таких випадках учителів необхідний глибокий педагогічний такт, людяність, знання життя. Зв'язок із сім'єю є дуже важливою умовою успішності навчально-виховного процесу вечірньої школи [8].

Для вивчення індивідуальних особливостей важливим є ведення особової справи учня, яка повинна містити загальноприйняті анкетні дані: прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, місце роботи і посада; характеристика сім'ї (службове, побутове та матеріальне положення членів сім'ї, характеристика взаємин у сім'ї); здоров'я учня, зокрема стан його нервової системи; дані про поведінку і успішність учня до вступу до школи; здібності; інтереси; увага; особливості пам'яті; розвиток мови; ставлення до навчання; додаткові відомості про розумовий розвиток і успішність учня; вольові риси; етична зовнішність; взаємини

із старшими і в учнівському колективі; реакція на строгість, осуд, схвалення, покарання; товариськість учня; виробнича характеристика учня. Професійні інтереси; зміни, які відбулися в поведінці і успішності учня за період перебування його в школі; відомості про його успішність в початковій та середній школі; характеристику з місця роботи. Також потрібно зберігати в особових справах контрольні та екзаменаційні роботи учнів [8; 18].

Важливим є ведення особистого щоденника вчителем. А. Макаренко зазначав, що "гарний вчитель повинен обов'язково вести щоденник своєї роботи, в якому записувати окремі спостереження над вихованцями, випадки, що характеризують ту чи іншу особу, бесіди з ним, поступ вихованця. Щоденник ні в якому разі не повинен мати бути офіційним журналом. Він повинен бути видимим тільки завідуючим педагогічною частиною та лише в тому випадку, якщо він бажає отримати більше інформації про того або іншого вихованця. Ведення такого щоденника може характеризувати якість роботи вчителя та служити мірилом його цінності як працівника, але формально вимагати від нього, щоб він такий щоденник вів, не слід, бо в цьому випадку такий щоденник буде офіційним звітом" [13, 88]. При регулярному веденні щоденник стає цінним помічником вчителя вечірньої школи, вказуючи на допущені помилки, сприяючи правильному вибору педагогічних засобів навчання.

Індивідуального підходу потребують всі учні вечірньої школи без виключення. Зміст, об'єм та методика індивідуальної роботи визначаються вчителем залежно від обставин які складаються. Такий підхід можливий при систематичному вивченні особливостей його діяльності в школі, а також умов життя в сім'ї та на виробництві. Отже, необхідна узгоджена організація взаємодії школи, виробництва та сім'ї.

В ХХ ст. педагоги, психологи, спираючись на позитивні сторони існуючої системи навчання, починають шукати методи подолання її суттєвих недоліків, а саме: зрівнювального підходу до учнів, орієнтації на "середнього учня", суб'єктивізму і формалізації в оцінюванні знань, стандартності побудови уроків від першого до останнього класів. Педагогічні дослідження кінця ХХ ст. спрямовуються на пошуки відповідей на питання: "Як навчати?" і одним з основних методів активізації процесу навчання науковці називають його індивідуалізацію. Ця проблема досліджується і висвітлюється у ряді наукових праць [2; 5; 14; 15; 16].

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО УЧНІВ ВЕЧІРНЬОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ

С. Гончаренко та В. Володько зазначають: "Індивідуалізація – це організація такої системи взаємодії між учасниками процесу навчання, при якій найбільш повно використовуються перспективи подальшого розумового розвитку і гармонійного вдосконалення особистісної структури, відбувається пошук засобів, які б компенсували наявні недоліки і сприяли б формуванню індивідуального стилю діяльності..." [5, 63]. С. Гончаренко вказує на те, що індивідуалізація процесу навчання повинна ґрунтуватись на глибокому знанні вчителем індивідуальних особливостей, нахилів та інтересів учнів, їх ставлення до навчання. На думку науковця, "...мета індивідуалізації процесу навчання полягає в тому, щоб забезпечити максимальну продуктивну роботу всіх учнів, і має здійснюватись на всіх етапах навчання ..." [6, 142].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Використання індивідуалізації у педагогічній роботі є запорукою високої якості та ефективності процесу навчання та виховання у сучасних вечірніх загальноосвітніх закладах. Дослідження допомогло висвітлити та підтвердити ефективність індивідуального підходу до учнів вечірніх загальноосвітніх шкіл. Перспективою подальших розвідок є дослідження проблеми змісту та організації індивідуального підходу в позакласній роботі вечірньої загальноосвітньої школи.

1. Антология педагогической мысли России XVIII в. / [сост. И.А. Соловков]. – М.: Педагогика, 1985. – 480 с.

2. Бабанский Ю.К. Учёт возрастных и индивидуальных особенностей школьников в учебно-воспитательном процессе / Ю. К. Бабанский // Народное образование. – 1982. – № 5. – С. 106 – 111.

3. Ващенко Г. [Твори]. [Т. 4]. Праці з педагогіки та психології / Григорій Ващенко; [за ред. Анатолія Погрібного; упоряд. та авт. передм. Омелян Вишневецький]; Всеукр. пед. т-во ім. Григорія Ващенка. – К.: Школяр: Фада ЛТД, 2000. – 414 с.

4. Выготский Л.С. Собр. соч.: В 6 т. / Лев Семёнович Выготский. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 2. – 340 с.

5. Гончаренко С.У. Проблеми індивідуалізації процесу навчання / С.У. Гончаренко,

В.М. Володько // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 1. – С. 63 – 71.

6. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / Семен Устимович Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.

7. Жарова Л.В. Пути совершенствования учебного процесса [Из опыта работы вечерних школ] / Лилия Владимировна Жарова. – М.: Педагогика, 1975. – 72 с.

8. Зюбин Л.М. Об индивидуальном подходе к учащимся вечерних школ. / Леонид Михайлович Зюбин. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1963. – 52 с.

9. Коменський Я.А. Велика дидактика. Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. // Ян Амос Коменський – М.: Педагогика, 1982, – Т.1. – 656 с.

10. Королев Ф.Ф. Очерки истории советской школы и педагогики / Ф.Ф. Королев, Т.Д. Корнейчик, Э.И. Раикин. – М.: Просвещение, 1961. – 356 с.

11. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / За ред. Л.М. Проколієнко. – К.: Рад. школа, 1989. – 608 с.

12. Локк Д. Мысли о воспитании. Соч. в 3 т. / Джордж Локк. – М.: Мысль, 1988. – Т. 3 – 668 с.

13. Макаренко А. С. Сочинения / Александр Сергеевич Макаренко. – М.: Изд-во АПН, 1958. – Т. 5. – 558 с.

14. Набор учащихся, комплектование классов и сохранение контингента в вечерней школе. / под ред. Е.П. Тонконогой. – Ленинград: Типография профессионально-технического училища № 4, 1972. – 124 с.

15. Обучение в вечерней школе / под ред. Е.П. Тонконогой. – М.: Педагогика, 1976. – 288 с.

16. Общеобразовательная подготовка работающей молодежи / под. ред. В.И. Чепелева. – К.: Радянська школа, 1981. – 191 с.

17. Руссо Ж.Ж. Эмиль или О воспитании / Жан-Жак Руссо; [пер. с французского М.А. Энгельгардта]. – Спб.: изд-во газеты "Школа и жизнь", 1912. – 489 с.

18. Сковорода Г.С. Повне зібрання творів: У 2-х т. / Григорій Савич Сковорода. – К.: Наукова думка, 1973. – Т. 1. – 532 с.

19. Ушинський К.Д. Книга для тих, хто навчає. Вибрані педагогічні твори. В 2-х томах. / Костянтин Дмитрович Ушинський. – К.: Рад. школа, 1983, – Т. 2. – 298 с.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2011

